

ANTIKVARISK DOKUMENTASJON

Øvregaten 5

Innhold

1 Forord	2
2 Sammendrag	2
3 Sentrale begreper	3
4 Områdets historie og områdebeskrivelse	4
5 Bygningen	9
5.1 Realia	10
5.2 Historikk og bakgrunn	11
5.3 Bygningshistorie	11
5.4 Bygningsbeskrivelse.....	13
5.4.1 Konstruksjon.....	13
5.4.2 Fasader	13
5.4.3 Planløsning/interiør.....	21
5.4.4 Eiendom og uteområde.....	25
6 Verneverdier.....	32
7 Kilder.....	35
8 Fotodokumentasjon i felt	35
9 Arkivøk	35

1 Forord

Bergen kommune kjøpte i 2019 eiendommen Øvregaten 5, som tilleggsareal til Christi Krybbe skole (Øvregaten 3) og SFO (Krybbesmauet 5 og 7). Øvregaten 5 ligger plassert mellom disse to eiendommene, med relativt store nivåforskjeller og høye steinmurer mellom de tre eiendommene. Kulturminnedokumentasjonen er utarbeidet som grunnlag for å vurdere muligheter og begrensninger for bruk av eiendommen.

2 Sammendrag

Øvregaten 5 ble oppført på 1700-tallet, sannsynligvis som et fornemt borgerhus, som har blitt bygget om/noe endret på 1800-tallet. Sitt nåværende uttrykk fikk bygningen i empire-perioden midt på 1800-tallet. Hovedform og fasadeuttrykk er godt bevart, og det er bevart mange verdifulle historiske bygningsdetaljer i fasade og interiør, som for eksempel dekorative vindusomramminger, panel, listverk og dører. Selv om huset bærer preg av manglende vedlikehold og slitte overflater, er huset godt bevart i antikvarisk forstand. Vinduer og takstein bør tilbakeføres til historisk riktig utførelse og material.

Rundt huset er det bevart en stor, historisk hage, med høy forekomst av gamle murer, murte trapper med skifertrinn, hellelagte stier og plasser foran og bak huset, smijernsport m.m. Det hadde vært interessant med en hagehistorisk dokumentasjon av beplantning i hagen. Denne hagen inngår også i en større, ubebygget struktur av såkalte «kålhager», senere pryd- og nyttehager, i bakkant av bebyggelsen øst for Øvregaten. Strukturen er gammel og strekker seg langt tilbake i tid. Murarbeidene er en uadskillelig del av helheten i Fjellsidens bygningsmiljø.

Både bygningen, hagen som åpent areal samt utvendige murarbeid og hageanleggets faste strukturer har høy antikvarisk verdi. Grunnen er automatisk fredet.

Det vil likevel være mulig å tilpasse bygning og eiendom til ny bruk, dersom det gjøres med kunnskap om og hensyn til kulturminneverdiene. Vi ber om at Byantikvaren kobles på så tidlig som mulig i planleggingen, og anbefaler også at kommunens egne, dyktige håndverkermiljø kobles på.

3 Sentrale begreper

Verneverdig: At en bygning er verneverdig betyr at den er verdt å verne/bevaringsverdig verdt å ta vare på fordi det har kulturhistorisk, arkitektonisk eller en annen type verdi. At bygningen er verneverdig innebærer likevel ikke at den har en juridisk vernestatus.

Vernet: Når en bygning er vernet, har den en formell, juridisk vernestatus og kan ikke uten videre rives eller endres. En vernet bygning kan enten være regulert til spesialområde bevaring/hensynssone i en kommunal reguleringsplan eller fredet etter kulturminneloven (se dette). Noen bruker vern/vernet bare om det reguleringsmessige vernet og ikke om fredning, men "vernet" er egentlig en samlebetegnelse.

Fredet: Ordene fredet og vernet brukes ofte om hverandre, men fredet brukes oftest om – og bør forbeholdes for - kulturminner som er fredet etter kulturminnevernets egen særlov, kulturminneloven. Ordet brukes slik i dette dokumentasjonsprosjektet.

Kulturminner kan være automatisk fredet i kraft av sin alder ("fornminner" fra før 1537, stående bygninger fra før 1650 samt sunkne skip og samiske kulturminner som er eldre enn 100 år). Yngre kulturminner kan vedtaksfredes av Riksantikvaren. Dette krever en høringsprosess og et vedtak. Hvis et kulturminne av nasjonal verdi er truet, kan Riksantikvaren eller fylkeskommunen gå til midlertidig fredning mens fredningssaken utarbeides.

SEFRAK: SEFRAK er et nasjonalt bygningsregister. Registeret skulle inneholde alle bygninger i Norge bygd før 1900. Mange steder er bygningene også evaluert med tanke på verneverdi. Registeret ble hovedsakelig utarbeidet mellom 1970- og 1990-tallet, men det ble aldri komplett, og noen steder pågår fremdeles registreringer. Navnet SEFRAK er en forkortelse for Sekretariatet for registrering av faste kulturminner i Norge, som er det organet som startet arbeidet med registreringen. Bergen er en av kommunene hvor SEFRAK ikke er komplett.

4 Områdets historie og områdebeskrivelse

Øvregaten 5 ligger med den avlange, tverrstilte bygningen godt tilbaketrasket på østsiden av Øvregaten, nesten inntil fjellskrenten. Bygningen er frittliggende, inne i et større, ubebygget felt der det historisk har vært såkalt «kålhager», senere pryd- og frukthager. En smal og rett hellelegning leder fra gaten opp til huset. I sørøst ligger Christi Krybbe skoler nedenfor en mur, i nordvest 1700- og 1800-tallets kjøpmannsboliger på rekke langs Øvregaten, og ovenfor høye murer i nordøst finner vi de sammenbygde trehusene i Krybbesmauet 3 og 5.

Figur 1: Øvregaten 5 ligger midt i et av byens eldste områder, med stor bredde og tidsdybde i bebyggelse, anlegg og struktur. Mye av bebyggelsen stammer fra tiden etter storbrannen i 1702, men bebyggelsesstruktur, veifar og arkeologi går helt tilbake til middelalderen.

Figur 2: I enden av den lange, rette atkomstveien som går inn fra gaten, skimter vi litt av Øvregaten 5, innimellom mellom hjørnet av Øvregaten 7 og Christi Krybbe skole (bygg nord).

Dette er en av de eldste delene av Bergen. Mange av bygningene i området stammer fra tiden like etter storbrannen i 1702, men bebyggelsesstruktur og veifar er langt eldre. Øvregaten er trolig det eldste gateløpet i Bergen, og kan føres helt tilbake til 1100-tallet. Da ble det lagt en langsgående ferdselsåre ovenfor Bryggen, det såkalte Stretet, senere kalt Øvrestretet. Her holdt byens håndverkere til, og langs Stretet lå det flere kirker, foruten Mariakirken og Domkirken i henholdsvis nord- og sørenden.

Like i nærheten av der hvor Øvregaten 5 ligger, lå det i middelalderen hele tre steinkirker. Columbakirken (Steinkirken) og Nikolaikirken lå like nordvest for angjeldende eiendom, begge ble ødelagt av branner på 1400-tallet og ikke gjenoppbygget. Nærmest lå Martinskirken, På Christi Krybbe skoles grunn, helt fram til storbrannen i 1702. Martinskirken var hanseatenes kirke, men på grunn av Kontorets tilbakegang og en nedgang i antall hanseater, ble Martinskirken ikke gjenoppbygget. Tomten ble dermed frigitt, og stein fra kirken og tårnet ble brukt til å bygge mur rundt den gjenværende kirkegården. Korskirkens sogn overtok hanseatenes kirkegård i 1736 for å benytte den som fattigkirkegård. Christi Krybbes første skolebygg, bygg sør, ble oppført som fattigskole i 1737-1740 på Martinskirkens grunn.

Skolens eldste del (bygg sør) skal for det meste være grunnmurt av Martinskirkens mur og steiner. Stein fra denne og de andre middelalderkirkene og -kirkemurer var en betydelig ressurs som byggematerialer til bygninger og murer i området. Også bearbeidet, fint tilhugget stein ble gjenbrukt som byggemateriale.

Det kan finnes stein fra middelalderkirkene i murer, hageanlegg, fundamenter, grunnmurer og skorsteiner i bygninger og eiendommer i området.

Bybrannen i 1702 førte også til andre store endringer i området. I reguleringen etter brannen ble det anlagt en bred allmenning, Vetrilidsallmenningen, som delte Øvregatens løp i to: Øvregaten og Lille Øvregate. I strekket mellom Vetrilidsallmenning og Dreggsallmenningen ble Øvregaten utvidet og terrassert, og utstyrt med steingjerde og en rekke av lindetrær langs vestsiden ut mot Bryggen. Et ubebygget hagebelte mellom hanseatenes bryggegårder og Øvregaten ble også regulert inn (etter 1900 ble dette området igjen bebygget).

I hanseatisk tid hadde Øvregaten mistet noe av sin posisjon og lenge vært byens forlystelsesstrøk, med kneiper, vertshus og bordeller. På 1500-tallet ble det tatt grep, og også nye borgere og kjøpmenn utenfor hansaforbundet fikk etablere seg på ledige tomter langs Øvregaten. Etter 1702-brannen ble dette partiet av Øvregaten til en lys og åpen gate, med en ganske annen og mer borgerlig karakter enn det trange middelalderstretet. På østsiden av Øvregaten ble det bygd staselige nye våningshus tett i tett, bygget og bebodd av hovedsakelig utenlandske bryggekjøpmenn som hadde tatt borgerskap i byen. Bak våningshusene lå gårdsplasser med bryggerhus og tjenestefløyer, og bak disse igjen terrassehager opp mot fjellet. Gradvis endret disse nyttehagene karakter til kombinerte pryd- og frukthager, noen med små lysthus. Denne nye trenden sees også ved at hagene med tiden ble brukt til å dyrke selskapslivet mer privat. Et eksempel på en slik bebyggelsesstruktur finner vi bevart i Øvregaten 13. Små trehus ble fortsatt bygget også oppover i Fjellsiden: «*Det ene Huus synes her ligesom bygget paa Taget af det andet.*» (Løytnant Foss/Lyder Sagen, 1824).

Denne hagestrukturen øst for Øvregaten er fortsatt bevart som åpent, ubebygget område innimellom bebyggelsen.

I gatens tid som fornem borger-idyll, mellom 1702 og 1870, ble Øvregaten 5 oppført, en gang før 1778. Og det er i denne konteksten huset må forstås. Huset ligger i det åpne hageområdet på østsiden av Øvregaten, omgitt av en opparbeidet hage med bevarte, gamle steinstrukturer. Det kan også finnes rester av andre og tidligere hagestrukturer under overflaten. Slike prydhager var altså typisk for området, og kan gjenfinnes på historiske foto fra naboeiendommer.

Figur 3 og 4: Her ser vi hagen til Krybbesmauet 5 og 7, fotografert mellom 1870 og 1885. Etter 1702 ble området øst for Øvregaten et fornemt strøk, og de åpne arealene med kålhager, som for lenge siden hadde etablert seg i bakkant av bebyggelsen, ble opparbeidet til kombinerte pryd- og frukthager (ubb-kk-ndx-0261 og ubb-kk-ndx-0241)

Øvregaten 5 - både eiendommens struktur og husets orientering, er likevel noe atypisk for området. Vi vet ikke bakgrunnen for at det er slik, men kanskje kan det henge sammen med at Martinskirken lå i området helt frem til storbrannen i 1702 - lenge etter at strukturen med borgerhus mot Øvregaten var kommet opp med bakbygninger og frukthager i bakkant. Øvregaten 5 (Rode 22-2) kan ha vært en slags «resttomt», innimellom en etablert boligstruktur i nord og Martinskirken i sør. Dette er likevel bare en antagelse.

Tidlige eiendomsforhold

Eiendommen 164/1524 (Øvregaten 5) utgår fra Rode 22 nummer 2. Dette er samme rodenummer som Krybbesmauet 5 og 7. Den opprinnelige rode 22-2 har i tidens løp blitt delt i 3: 2a, 2b og 2c, tilsvarende nåværende tre eiendommer. Vi har ikke sikre opplysninger om årstall for dette, men antagelig var den opprinnelige rode 22-2 delt før 1887. Branntakst fra 1778 tyder på at den nedre grunnen, i dag Øvregaten 5, ble bebygget først.

Eier i 1778 er en Hans Wichers, og hele eiendommen 22-2 består da av «ildhus, boed og kulle hus» (eldhus, bod og kullhus), samt «Hauge Huusets Grunde» (branntakst 1778). Etter alt å dømme er dette hus som ligger på rodens nedre grunn, tilsvarende Øvregaten

5. Beskrivelsen av hovedhus, «Et træe huus 2. etager paa een ubrandfrie kielder», svarer helt til eksisterende bygning i Øvregaten 5. Etter grunnleien å dømme, er den nederste eller vestre grunnen (Øvregaten5) utgått av grunnen til Maria (Tyske) kirke (mens den østre/øvre grunnen (Krybbsmauet 5 og 7) er utgått av Kors Kirkens Capellans grunn). Dette kan likevel ikke fastslås med sikkerhet, utfra foreliggende dokumentasjon.

Den neste store endringen i området kom i 1870. Da ble det vedtatt å etablere et fortau langs gateløpet. Øvregaten ble ytterligere utvidet på vestsiden. Steingjerdet som kom opp etter 1702-reguleringen ble fjernet og erstattet av et støpejernsrekkverk. Samtidig gjorde åpningen av Nye Sandviksvei og hurtig byvekst sitt til at gaten endret karakter fra fornem gate til travel gjennomgangsvei. Kirkegården som var blitt nedlagt i 1839, ble i 1872 ryddet, og på grunnen ble nordbygningen til Christi Krybbe oppført i 1873. I forbindelse med dette arbeidet ble Martinskirkens grunnmur avdekket.

Like etter 1900 kom det opp murbebyggelse i det åpne beltet mellom bryggebebyggelsen og Øvregaten.

Kulturmiljø og bebyggelse har i dette området spor etter nesten 1000 års historie, med stor tidsdybde og bredde i bygninger, bebyggelsesstruktur og arkeologi.

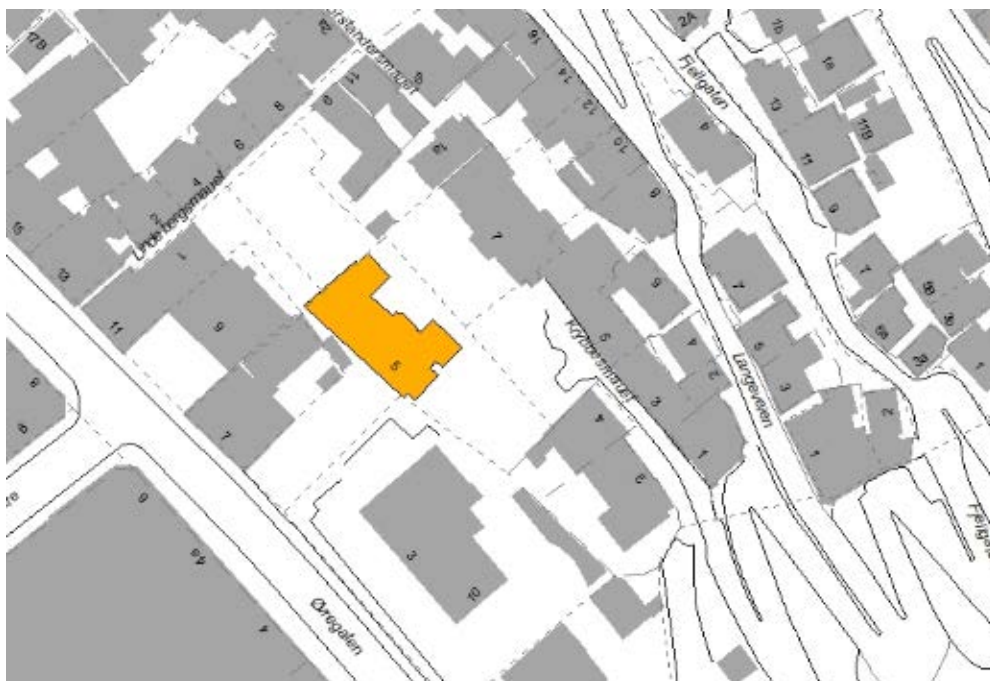

Figur 5: Øvregaten etter reguleringen i 1870, fotografert mellom 1872 og 1875. Gaten er utvidet med fortau på nedsiden, Christi Krybbe skole er bygget om til sin nåværende gotiske form, og har fått et nybygg i nord. (ubb-kk-m-154)

5 Bygningen

Figur 6: Flyfoto over Øvregaten. Øvregaten 5 er markert med oransje sirkel (Foto: flyfoto Blom og Bergen kommune).

Figur 7: Kartfesting av Øvregaten 5. Bygningen er markert med oransje farge.

5.1 Realia

Adresse:	Øvregaten 5
Gnr./Bnr.:	167/1524
Bygningsnr.:	139322991
Plan-ID:	<ul style="list-style-type: none">• Regulert til spesialområde bevaring i Plannr. 16040000Vågen Kaiene og Bryggen.• Omfattes av KDP Sandviken og Fjellsiden Nord.• I KPA vist som Hensynssone bevaring av kulturmiljø (H570) og som Bestemmelsesområde, Historiske områder, Bergen Sentrum (§ 38.3)• Fredet middelaldergrunn, Båndlagt etter lov om kulturminner jfr. bestemmelsene § 27.4.3• Inngår i Riksantikvarens NB!-register over urbane kulturmiljø av nasjonal interesse• Bygningen er oppført før 1850. Ved søknad om vesentlig endring eller rivning plikter kommunen å sende saken til vedkommende kulturminnemyndighet, dvs. Fylkeskonservator (kulturminneloven § 25).
SEFRAK-ID:	12010117149
Askeladden-ID:	

5.2 Historikk og bakgrunn

Bygningen er oppført på 1700-tallet, antagelig som et fornemt borgerhus.

Figur 8. Trolig er det litt av Øvregaten 5 vi skimter bak det opprinnelige skolebygget. Dette er det eneste historiske fotoet vi har funnet av Øvregaten 5. Foto er tatt mellom 1862 og 1869, før nybygget til Christi Krybbe er kommet opp (ubb-s-050)

5.3 Bygningshistorie

Øvregaten 5 er oppført en gang etter storbrannen i 1702. Bygningen er registrert i branntakst fra 1778, og er oppført senest dette året, trolig også noe før. Sannsynlig byggeår er mellom 1702 og 1778. I Sefrak-registeret er bygningen oppgitt med byggetidskode 1700-1799. Sent på 1800-tallet har huset blitt bygget til og forlenget i full høyde i nordvestenden. Bygningen er trolig oppført som bolig, og så vidt vi kjenner til vært i bruk som dette helt frem til 1970. Trolig var dette et fornemt hus opprinnelig, oppført i en periode da det hersket «borgerlig idyll» i dette partiet av Øvregaten.

På grunn av den tilbaketrukne beliggenheten har det vært vanskelig å finne historiske bilder av bygningen, og vi vet ikke akkurat når den fikk sin nåværende hovedform. Vi vet at den ble forlenget relativt seint på 1800-tallet, men mest sannsynlig er det blitt foretatt endringer og ombygginger også før denne tid, uten at vi har sikker dokumentasjon på dette. Empirefasaden antas å stamme fra noe tidligere på 1800-tallet.

Huset ble i 1969 overtatt av Den apostoliske tro og var lenge i bruk som forsamlingslokale og kontor for menigheten.

- 1702-1778: Bygningen oppføres en gang i dette tidsrommet. Kilde er branntakst fra 1778, der bygningen er omtalt. Branntaksten beskriver bygningenes type og verdi i riksdaler: Et trehus i to etasjer på en ikke brannfri kjeller (dvs. uten hvelving)-altså tilsvarende i dagens bygning. Takseringen er 900 riksdaler for trehuset og 50 riksdaler for kjeller. Uthusene kommer i tillegg. Dette er en forholdsvis høy sum, og vi kan anta dette har vært et fornemt hus helt fra starten av. Eierens navn i 1778 er Hans Wichers.
- 1880. Historisk kart viser en toetasjes trebygning med samme plassering som i dag, men kortere og uten tilbygget i nordenden, som altså ikke er kommet opp enda. I nord ligger det i 1880 fremdeles to uthus i nordvestenden, der huset blir forlenget kort tid etter. Den skrå, tykke muren på grensen mot Øvregaten 7 er markert i kartet. (Bygningen kan på dette tidspunktet alt være bygget om, uten at vi har skriftlige kilder på dette, men vi må anta at huset i alle fall har blitt «modernisert», ettersom huset har empireuttrykk og -detaljer i fasaden (empire 1810- ca. 1870). Historiske kart fra 1883 viser ingen endringer fra 1880-situasjonen.
- 1883-1900 Basert på bygningsdetaljer i fasader og interiør ser bygningen ut til å ha blitt forlenget mot nord en gang i løpet av disse årene. Huset forlenges med én laftekasse i lengden, og tilbygget er dypere enn opprinnelig bygg og får et utbygg på baksiden. Takform og frontfasade gjøres lik som eksisterende bygning.
- 1916. En opptegning av nåværende situasjon fra en søknad om et nybygg på eiendommen i 1916 (ikke godkjent/oppført), viser at tilbygget i nord er på plass, og trappehuset på eldste del er markert. Plantegning viser fire laftekasser etter hverandre ut mot Øvregaten. Tilbygget mot Christi Krybbe-siden er ikke kommet opp i 1916.
- 1917 En søknad fra 1917 angående installering av vannklosett, bare ett år senere, viser imidlertid huset *med* dette tilbygget mot sør, både i eksisterende og ny situasjon. Vi vet altså ikke med sikkerhet når dette tilbygget har kommet til. Huset har i 1917 fire pipeløp.

- 1935. Tilbygget i sørenden får et lite takopplett på hver side av taket. I 1935 er det fortsatt bolig i huset, med 3 kjøkken og et te-kjøkken.
- 1969. Bygningen kjøpes av Den apostoliske tro.
- 1971 Det etableres en rømningsbro fra forsamlingslokalet i 2. etasje og ut på terreng.
- 1973 Det er fortsatt 4 leiligheter, 6 hybler og et lite forsamlingslokale i huset. En søknad om å brukeboliger til kontor ble avslått. På loftet er det 2 hybler og 2+1 takvindu.
- 1975 1800-Historiske krysspostvindu fra 1800-tallet i sør- og vestveggen blir endret til annen vindutype.

5.4 Bygningsbeskrivelse

5.4.1 Konstruksjon

Grunnmur/kjellermur i full etasjehøyde er etter det vi kjenner til naturstein med pusset overflate. Over kjelleren er huset laftet og panelkledd i 2 etasjer. Sannsynligvis sperretak, som er valmet mot endene.

5.4.2 Fasader

Øvregaten 5 er en stor, avlang bygning i 2 etasjer av panelkledd tømmer, i tillegg til murt kjeller i full høyde og loft. Taket er valmet, relativt slakt og uten påbygg. Hovedfasaden mot sørvest er uten fremspring, med like store vindusåpninger fordelt jevnt i fasaden, gruppert to og to. Alle deler i hovedfasaden er «likeverdige», uten noe form for midtpunkt eller hovedmotiv. På baksiden har huset et tilbygg i hver ende, samt et trappehus, og på kortenden i sørøst et lite, åpent takoverbygg av nyere dato.

Figur 9. Sørvestfasaden er stram, symmetrisk og uten tilbygg, med vinduene gruppert to og to. Vindusparene lengst til venstre i bildet tilhører utvidelsen fra 1800-tallet, som er «sømløst» integrert i fasaden, og med lik vindusomramming. Huset har to sett inngangsdører i kjelleretasjen. Etasjene er markert med brystningsfelt av stående panel, dette avtas å være innført i løpet av sveitserperioden. Vindu og takteking er ikke i korrekt stil/inndeling, noe som dessverre bidrar til at huset ikke leses som så autentisk som det egentlig er. Det er ellers bevart mange flotte, historiske bygningsdetaljer, som for eksempel vindusomramming i empire og dører i sveitserstil.

Huset er oppført før 1778, men har blitt utvidet og endret etter dette. Det meste av hovedkonstruksjonen er mest sannsynlig opprinnelig (fra 1700-tallet), men vi har ikke opplysninger om hvordan bygningen utvendig så ut i sin første fase. I hovedform og stiluttrykk heller eksisterende bygningen mest mot empire, et uttrykk den antagelig har fått mellom 1810 og 1860 (basert på stilelementer som takform og fasadeuttrykk, samt detaljer som vindusomramming og tannsnittborder. Men bygningen har også en del elementer som mest sannsynlig har kommet til under sveitserstilperioden, som etterfulgte sen-empiren i trearkitekturen (for eksempel staffpanel og stående brystningspanel under vindu og ytterdører). Kort etter 1880 ble huset forlenget mot nordvest i full høyde, med en «sømløs» utførelse i form og fasader, der empireuttrykket ble videreført, og tilbygget fremstår derfor som integrert i hovedformen.

Figur 10: Nordøstfasaden mot hagen ligger med høye steinmurer nesten helt inntil husveggen, men har utgang til hagesiden helt fra kjellerplan via utvendige trapper. Det er tre utbygg på baksiden, i midten ser vi trappehuset der hovedtrappen ligger.

Taket er slakt, valmet og uten påbygg, med unntak av trappehuset på baksiden. Takutstikket i overgangen mellom vegg og tak er kasset inn. På hovedfasaden mot gate er innkassingen horisontal og vakkert dekorert med tannsnittbord i empirestil. På baksiden er det en enklere, skrådd kasse uten dekor, slik det ofte var, men også denne er forseggjort. Huset har i dag fire murte piper.

Figur 11: Ut mot gaten er takutstikket kasset inn med horisontal underside, og dekorert med tannsnittbord. Hjørnebordene markerer husets hjørner.

Figur 12: Baksiden av huset er nært forbundet med hagen og murene som terrasserer det bratte terrenget.

I takflaten har det kommet til en del takvindu av ulik størrelse og med en noe tilfeldig plassering. I dag har huset rød betongtakstein, kraftig begrodd med mose. Historisk taktekkning har mest sannsynlig vært rød, uglasert og enkeltkrum teglstein. Taket hadde rød tegl frem til 1975. Opprinnelig kan huset ha hatt svart, hollandsk takstein, ettersom dette trolig var et fornemt hus. Riktig taktekkningstype er viktig for uttrykket og for helhetsvirkningen av en bygning et bygningsmiljø.

Husets vinduer er skiftet ut, med unntak av ett. Et sett eldre, historiske krysspostvindu ble i 1975 fjernet og erstattet av en helt annen type. I kjelleretasjen er det i dag krysspostvindu av nyere årgang.

Nåværende vinduer harmonerer ikke med husets historiske karakter og svekker det historiske uttrykket. Riktig vindustype er viktig for at huset skal se harmonisk ut, og nåværende vindu bør skiftes ut til historiske kopier. Ettersom huset er blitt bygget om og har trekk fra både empire og sveitserstil, er det flere vindustyper som kan sies å være «riktige» for bygningen. Både stortutete empirevindu og krysspostvindu, helst med sprosse i nedre karm, kan benyttes. På baksiden er det bevart ett historisk vindu, et smalt ettrams vindu med tre ruter i høyden.

Figur 13: Dette er det eneste historiske vinduet som er bevart.

Vindusomrammingen rundt alle vinduene på hovedfasaden/sørvest er utført med et stramt, rettlinjert og profilert listverk i empirestil. Utformingen etterligner steinarkitektur. Listverket er godt bevart og svært forseggjort, med et ekstra høyt og bredt felt over vinduene. Dette feltet trappes gradvis utover og er dekorert med «sagtakkede» border. Helt øverst ligger et kraftig fremstikkende vannbrett i høyt relieff, alt sammen med forbilde i antikkens tempelarkitektur. Lignende dekor finner vi også i etasjebesimsen og i hovedgesimsens tannsnittbord.

På husets bakside er vindusomrammingen langt enklere.

Figur 14: Vindusomrammingen i empirestil på hovedfasaden er svært forseggjort, med tannsnittborder og profilert etasjebesims i høyt relieff.

Fasadepanelet er trolig fra 1800-tallet og en vesentlig del av husets historiske identitet. Panelet er profilert og veksler på hovedfasaden mellom liggende og stående panel. Hovedfeltet har liggende panel, og etasjene er markert med stående panel under vinduene, samt profilerte etasjebesimser med kraftig relieff og høy rygg. Husets hjørner er markert med brede hjørnebord. I hovedgesimsen oppunder taket er det en klassisk

tannsnittbord. Vannbordet nederst på fasaden mot kjelleretasjen er tydelig avrundet, noe som også er viktig for helhetsinntrykket.

På baksiden er det også profilert, liggende panel, men uten en tilsvarende dekor og markering av etasjene.

Figur 15: Huset har gammelt pløyd/dobbelfalset og profilert panel. De to hovedetasjene er markert i fasaden med stående panel under vinduene, samt profilerte etasjebesimser med kraftig relieff og høy rygg. Vannbordet nederst på fasaden mot kjelleretasjen er avrundet.

Ytterdører. Huset har to tofløyede hovedinngangsdører, én i hver ende av kjelleretasjen. Døren i nordenden er en historisk dør fra andre halvdel av 1800-tallet, den andre en kopi av nyere dato. Den gamle døren stammer fra sveitserstilperioden, og har høye dørblad med glass i dørspeilet og overlysvindu, samt dørvrider i messing. Slike dører ble brukt i både trebygninger og murgårder fra ca. 1860 og til litt ut på 1900-tallet. På husets bakside/hageside er det også bevart flere historiske speilfyllingsdører som antas å stamme fra andre halvdel av 1800-tallet.

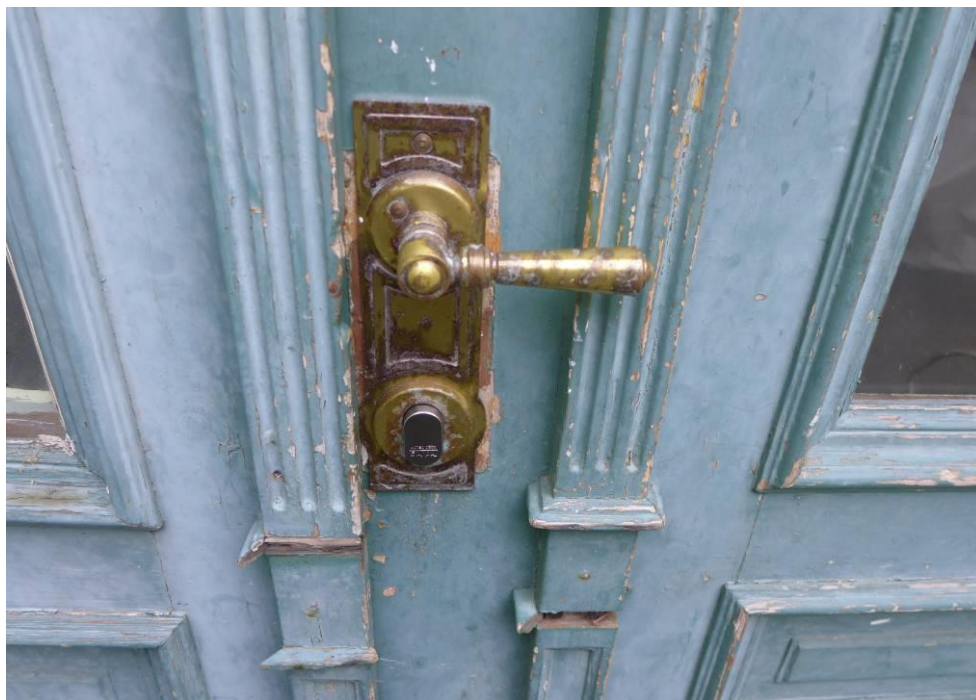
Inngangsdørene er ikke dominerende i fasaden. De ligger dypt i kjellermuren, uten noen form for omramming.

Figur 16: Inngangsdøren i nordenden/til venstre på hovedfasaden er fra 1800-tallet. Den er i sveitserstil, med to høysmale dørblad, glass i øverste dørspill og overlysvindu. De utskårne detaljene i døren som er borte/råteskadet, bør restaureres/kopieres.

Figur 17: Også på hagesiden er det bevart flere historiske ytterdører. Kjellerdøren har ruter av dekorglass.

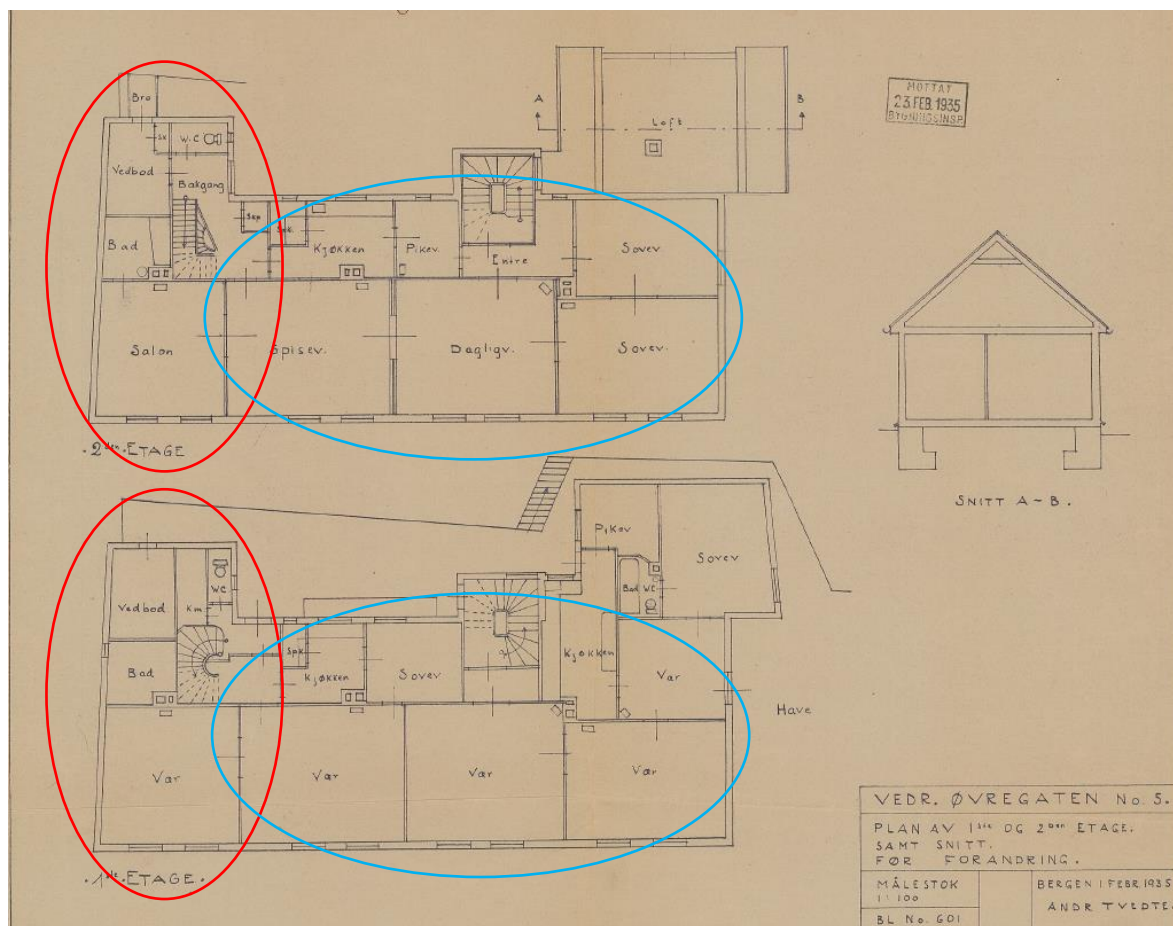
Figur 18: Dørvrider og nøkkelspeil av messing er støpt i ett.

5.4.3 Planløsning/interiør

Innvendig preges huset i dag av ombygging og «hyblifisering», med mange små rom, kjøkken, bad etc. Rominndelingen er stykket mye opp. Helhetsinntrykket er noe slitent, selv om overflatene er nye med parkett, gipsvegger, fliselagte bad etc.

Det ser likevel ut til at husets hovedkonstruksjon og planløsning i stor grad er intakt bak nyere lettvegger, med de fire laftkassene i front, og mindre rom samt trapperommene i bakkant. De fire omtrent like store rommene ut mot Øvregaten har tradisjonelt vært benyttet til dagligstuer, spisestuer og værelser. I andre etasje har det vært en såkalt *en filade*-løsning, dvs. en rekke av rom med dører plassert langs en akse, slik at man uhindret kan se gjennom alle. På baksiden av bygget ligger trapperom samt mindre arbeidsrom som kjøkken, diverse boder, pikeværelse mm. Også på loftet har det vært beboelse relativt lenge. I kjeller har det tradisjonelt vært vaskekjeller, boder etc., i dag er det innredet hybler også her.

Bærende konstruksjoner, trapper, pipeløp og takkonstruksjon inngår som del av den opprinnelige og verneverdige bygningen.

Figur 19: Oppmålingstegninger fra 1935. Vi antar at denne planløsningen og de viktigste deler av den opprinnelige konstruksjonen er intakt bak nye lettvegger og innvendig ombygging. Trapperommene er også bevart. I 2. etg. er det doble dører på linje mellom rommene (*en filade*). Blå sirkel viser opprinnelig del fra 1700-tallet. Den delen av huset som ble bygget til mot slutten av 1800-tallet, er markert med rød sirkel.

Huset har to historiske trapperom. Begge to er svært godt bevart, med trapper, gerikter og rekkverk, panelte trappromsvegger etc. Innenfor ytterdørene er det bevart historiske sementfliser med åttebladsroser, og et innvendig sett med doble vindfangs-dører. Disse er trefyllingsdører med sprosset felt i glass i øverste fylling.

Det er også bevart flere andre historiske dører i interiøret. Disse er av ulike typer, både enklere fyllingsdører og mer representative, tofløyede dører med glass og finere beslagstyper av messing. Dørene er i ulike stilarter.

Figur 20: Innvendig er overflatene gjennomgående preget av nyere hybelinnredning.

Figur 21 og 22: Begge de historiske trapperomsmiljøene er godt bevart. Her fra sørenden, med buet trapp helt til loftet, dreide stolper og gelender, håndlist, panelte vegger, gamle dører mm.

Figur 23: Detalj fra trappestolpen.

Figur 24: Like innenfor begge inngangsdørene er det felt med historiske gulvfliser med åttebladsroser. Slike fine gulv var også vanlige i leiegårder på 1800-tallet.

Figur 25: Doble entredører fra rundt århundreskiftet (vanlig mellom ca. 1860- ca 1910). Kanskje har huset blitt bygget om til leiligheter på 1800-tallet?

Figur 26: Detalj fra en av innerdørene, med fine, dekorerte og fargede glassruter.

Figur 27: Vi finner også en del profilert, historisk listverk mot tak og mot gulv, slik som disse taklistene. Mulig finnes det også mer intakt listverk bak nedsenkede himlinger i andre rom.

5.4.4 Eiendom og uteområde

Huset ligger godt tilbaketrukket fra gaten, parallelt med Øvregaten, omgitt av en større hage. Eiendommens form, og plasseringen av huset, bryter med strukturen ellers i dette partiet av Øvregaten. 1700- og 1800-tallets kjøpmannsboliger ligger ut mot gaten, med bakbygg og hage i bakkant, på avlange eiendommer. Denne eiendommen har en slags T-form, sannsynligvis for å sikre adkomst fra gaten. Både foran og bak huset er det bevart eldre hageanlegg med mange historiske elementer.

Bak og sørøst for huset er det et større, terrassert og lukket hageanlegg med privat karakter. Til denne delen av eiendommen har en bare tilkomst gjennom huset. Hagen er overgrodd, men under buskaset er det bevart mange faste steinstrukturer. Terrenget er veldig bratt, og det er murt opp høye tørrsteinsmurer i tre «nivåer», helt fra kjellernivå. Bratte trapper med skifertrinn går opp gjennom den smale «kjellerhalsen» til en hellelagt bakplass, som en også har adkomst til fra første hovedetasje. Opp fra bakplassen går en ny tørrmur, så et skrått parti med hage. Den øverste av murene har særlig store dimensjoner, og danner grense opp mot Krybbesmauet 5 og 7 ovenfor (som historisk tilhørte samme rodenummer). Hagen fortsetter sørøst for huset, her med hellelagte stier, små trapper, murte bed og hagemurer. Det bør foretas en grundigere

dokumentasjon av disse strukturene når det er ryddet i vegetasjonen. Det kan også være spor etter tre- og planteutvalg som har historisk interesse for hagehistorie/botanikk.

På forsiden av huset er det også mange historiske elementer. Mens bakhagen har en privat karakter, bærer hagen foran huset preg av å være adkomst. Like innenfor en smijernsport ved fortauet fører en kort trapp med gamle, tilhugne skifertrinn, opp til en hellelagt «sti» opp til inngangsdøren. Innenfor en støttemur på høyre hånd ligger en langsmal hagestripe parallelt med stien. Hagen finner vi igjen på generalkartet fra 1848 (fig 29). Øverst nær huset ligger det to trappetrinn av fint tilhuggen granitt (av ukjent alder og opprinnelse), ellers er det få faste strukturer i dette grønne partiet. Oppe ved husets inngangsparti er det et stort, flatt parti med skiferheller.

Vi må også nevne en svært tykk, kalket og svakt buet mur/murvegg like sørvest for huset, på grensen mot Øvregaten 7. Muren ser svært gammel ut, men vi har ikke nærmere kjennskap til hva den har tilhørt. Den later ikke til å være en del av hageanlegget, og vi må anta at den kan ha tilhørt en langt eldre struktur enn borgerhuset, kanskje fra middelalder.

Figur 28: På grensen mot Øvregaten 7 ligger det en tykk, kalket mur (delvis skjult bak diverse). Mye tyder på at dette kan være en svært gammel mur, men vi kjenner ikke nærmere til den. Muren er tegnet inn på kart fra 1880.

Figur 29: Høeghs generalkart viser bebyggelsesstrukturen i området i 1848 (angjeldende eiendom med rød linje). Bebyggelse er gjengitt med hvitt, hager med lysegrønt. Vi ser tydelig den sammenhengende hagestrukturen øst for Øvregaten. Strukturen er i stor grad intakt i dag. Vi kan identifisere huset i Øvregaten 5, den smale adkomststien inn fra gaten med «hagestripe» til høyre, samt hagen bak og sør for huset. I Krybbesmauet har bare nummer 5 kommet opp, ikke nummer 7.

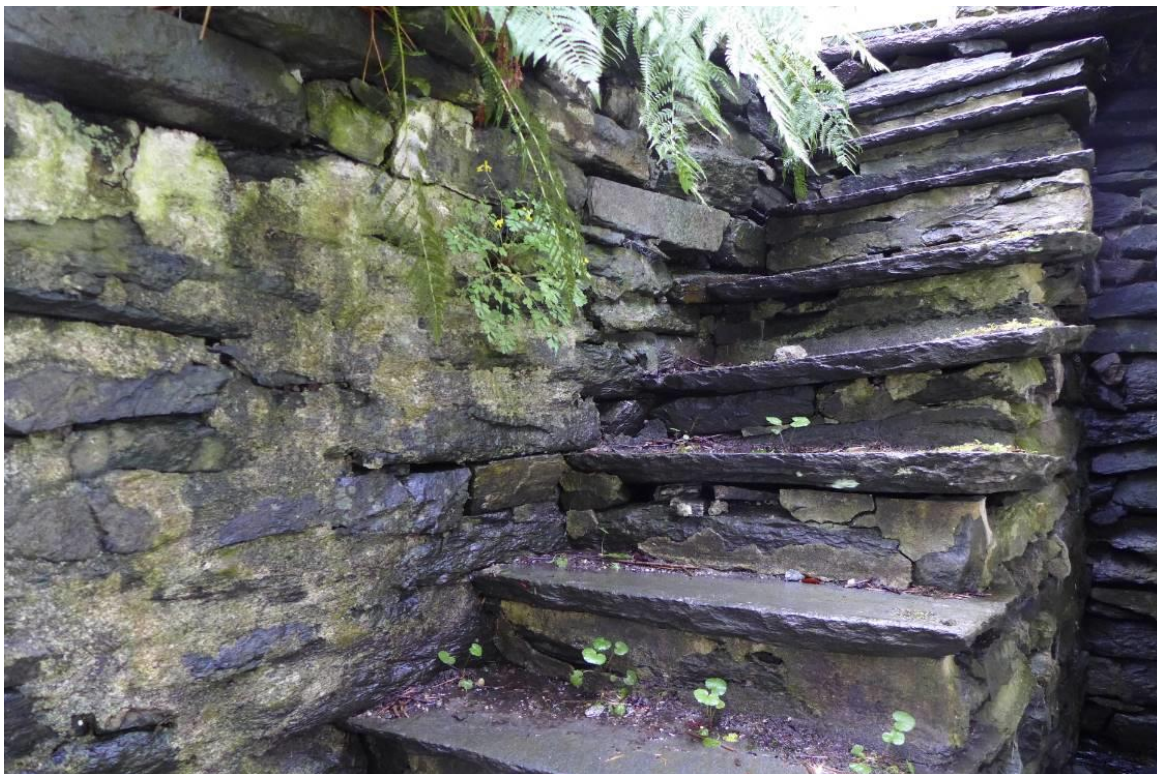
Figur 30: Flyfoto over sentrum fra 1951. Vi ser den hellelagte hagestien og andre, buede strukturer sørøst for huset. I Krybbesmauet 5 og 7 like ovenfor er det også fortsatt grønt og hage (også del av den sammenhengende hagestrukturen vist på generalkartet fra 1848). I dag er det grønne erstattet av lekeareal for SFO, men er fortsatt ubebygget og åpent areal.

Figur 31: Det er dimensjoner på murene mellom Øvregaten 5 og Krybbesmauet ovenfor. Murarbeidene er en uadskillelig del av helheten i Fjellsidens bygningsmiljø.

Figur 32: Hagen sør for bygningen er overgrodd, men under buskaset er de faste hagestrukturene i stein bevart.

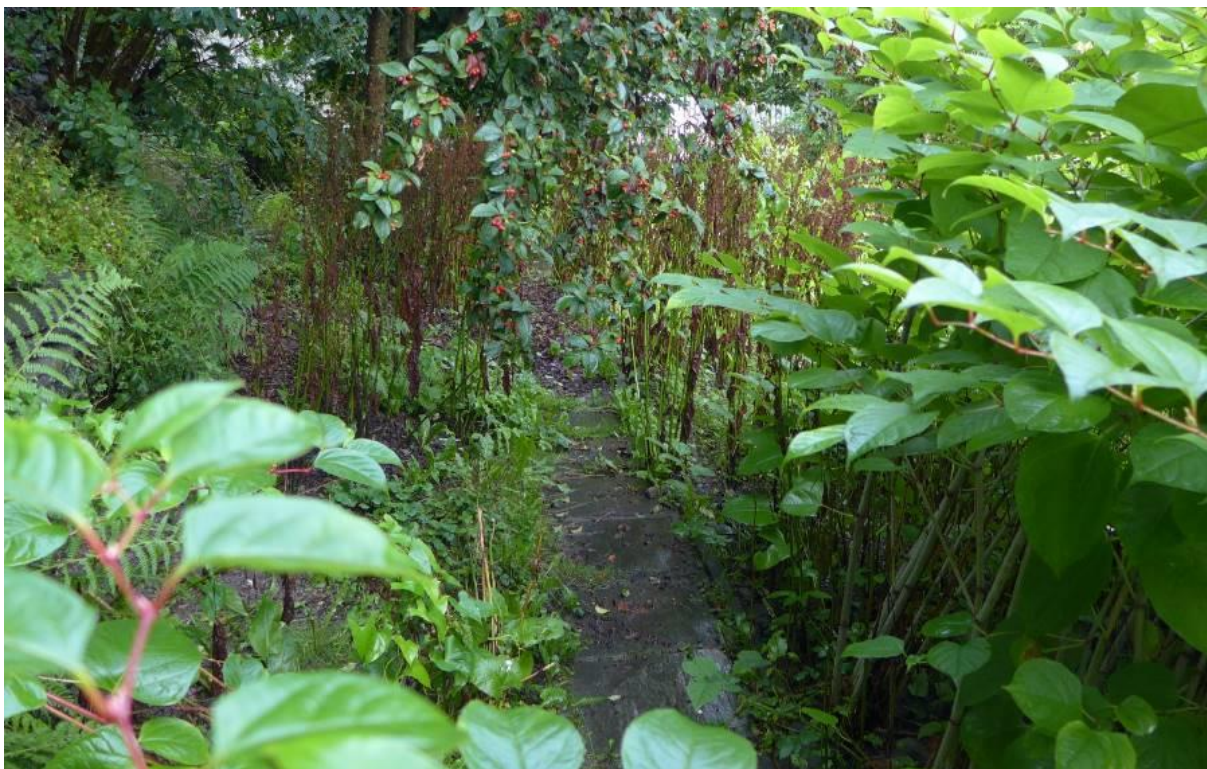
Figur 33: Denne murte trappen med skifertrinn går fra kjellernivå og opp til hellelegningen utenfor 1. etasje. Gamle tørrmurer og kalkmurte murer går nesten helt inntil bygningen i det bratte terrenget bak huset.

Figur 34: Hagen er terrassert, og det er murt opp bed som dette flere steder. Toppskiferen er bearbejdet med avrundede kanter.

Figur 35: Over den smale «kjellerhalsen» er et flatt parti med store skiferheller og smijernsrekkverk. Til venstre kommer nok en høy mur, så et grønt hageparti, før den høye, lange støttemuren i grensen mot Krybbesmauet.

Figur 36: I den overgrodde hagen skimter vi litt av den hellelagte hagestien.

Figur 37: Hellelagt adkomst fra gaten. Hageflekken til høyre finner vi igjen på generalkartet fra 1848.

Figur 38: Ut mot gaten er det en gammel smijernsport med spydmotiv. En murt trapp med rundede skifertrinn leder fra gatenivå og opp til adkomstveien.

Figur 39: Like utenfor inngangsdøren ligger disse gamle, bearbejdede trappetrinnene, sannsynligvis av granitt. Den er litt «alene» som hageelement, innimellom skiferheller og

6 Verneverdier

Bygningen og eiendommen har høy miljøverdi som del av kulturmiljøet øst for Øvregaten, og som del av nærområdet rundt Vågen og verdensarvstedet Bryggen. Dette er et historisk interessant og svært sårbart kulturmiljø, med stor bredde og tidsdybde i bebyggelse, anlegg og struktur. Dette er et av byens eldste områder, med historisk bebyggelse som i stor grad går tilbake til 1702, men med strukturer og arkeologi som går helt tilbake til middelalderen.

Bygningen har høy alder og er et eksempel på lokal byggeskikk på 1700- og 1800-tallet. Bygningshistorien er i seg selv interessant. Den viser en utvikling med utvidelse og tilbygg, samt spor fra ulike stilepoker som har utviklet seg i tråd med tidens rådende smak. Dette speiler ulike perioder av bygningens liv. Bygningen har høy arkitektonisk og arkitekturhistorisk egenverdi som eksempel på en større bygning med fasader i empirestil fra 1800-tallet, men med yngre tilføyelser i sveitserstil. Verdiene forsterkes av mange historiske bygningsdetaljer. Eiendommen, sammen med bygning og hage, har også historiefortellende verdi og hagehistorisk verdi.

Verneverdiene på eiendommen er knyttet blant annet til:

- Byggets bærende konstruksjoner, som antas å være fra før 1778.
- Hovedform og fasadeuttrykk, inkludert historisk materialbruk
- Originale og historiske bygningsdetaljer, slik som listverk rundt vindu, gamle dører, fasadepanel, etc.
- Interiøret i form av de to innvendige trapperomsmiljøene, historisk listverk, innerdører og andre detaljer
- Hageanlegg med hellelegninger, murer, granitt- og skifertrapper m.m. Det åpne hagearealet har i seg selv miljøverdi, som del av det ubebygde beltet av pryd- og nyttehager i området øst for Øvregaten.
- Vi anbefaler at det vurderes å gjøre en hagehistorisk dokumentasjon (både botanikk og faste strukturer).
- Eiendomsstrukturen
- Fredet middelaldergrunn. Stor sannsynlighet for automatisk fredede, historiske strukturer under bakken, selv mindre inngrep må avklares med Riksantikvaren.

Anbefalinger

Bygningens hovedkonstruksjoner, hovedform og fasadeuttrykk bør bevares, samt historiske bygningsdeler. Historisk materialbruk og utførelse bør videreføres og tilbakeføres. Vinduer og taktekkingsmateriale bør tilbakeføres til opprinnelig/historisk riktig utførelse. Bebyggelsesstrukturen med åpne, ubebyggede hagearealer bør videreføres, og steinstrukturene i hage bevares.

Dersom det skal foretas endringer eller rehabiliteringer av bygning og eiendom, ber vi om at Byantikvaren kontaktes for å diskutere forslaget, så tidlig som mulig i planleggingen. Vi viser til spesialområde bevaring. Det vil likevel være mulig å tilpasse bygning og eiendom til ny bruk, dersom det gjøres med kunnskap om og hensyn til kulturminneverdiene. Vi anbefaler også at kommunens egne, dyktige håndverkermiljø kobles på.

Bygningen ligger innenfor fredet bygrunn- Middelalderbyen Bergen. Jfr.

Kommuneplanens bestemmelser båndlegging etter lov om kulturminner, er det meldeplikt til Riksantikvaren, jmfør Kulturminneloven. Innenfor fredet bygrunn kreves det særskilt tillatelse fra riksantikvaren for følgende tiltak:

- Inngrep i bakken (for eksempel graving eller treplanting)
- Tiltak som kan endre grunnvannsnivået
- Tiltak som kan virke skjemmende på middelalderbygg eller automatisk fredete kulturminner
- Endringer i den middelalderske gatestruktur eller sperring av siktlinjer mot sjøen

7 Kilder

Dagfinn Moe; Byens glemte hager (2018)

Robert Kloster, Øvregatens Krønike (1957)

8 Fotodokumentasjon i felt

Der ikke annet er oppgitt, er alle foto ved Byantikvaren © 2019.

9 Arkivsøk

[Byantikvarens arkiv](#)

[SEFRAK](#)

[Askeladden, BRA-arkiv](#)

[BerGis](#). (Takk til Arne Solli for god hjelp til tolkning av branntakstprotokoll)

Bygdebøker, byleksikon

[Historiske kart](#)

[Kulturminnegrunnlag](#)

Digitale ressurser, Bergen byleksikon,

[Billedsamlingen UIB, skråfoto, historiske flyfoto,](#)

Byarkivet, Statsarkivet, Fortidsminneforeningens arkiv

BERGEN KOMMUNE